

СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОР В ІСТОРИЧНИХ РОМАНАХ Л. КОСТЕНКО «МАРУСЯ ЧУРАЙ» І «БЕРЕТЕЧКО»

Метафора – художній засіб, який полягає у перенесенні ознак одного предмета чи явища на інший на основі їхньої подібності.

У сучасному мовознавстві метафору кваліфікують як особливий мовленнєвий механізм, що уможлиблює тлумачення певного об'єкта у світлі іншого, розширюючи цим наші уявлення про обидва об'єкти. Вивчення когнітивних механізмів творення метафор дало змогу дослідникам установити найпродуктивніші моделі метафоричних перенесень, що є типовими для людського мислення взагалі [1, с. 156].

Осмислення метафори як засобу пізнання дійсності відкрило нові перспективи її дослідження в межах художнього, зокрема поетичного, тексту. Скажімо, дослідження індивідуально-авторських опрацювань концептуальних метафор у літературі та їх експресивним потенціалом, специфіку функціонування в художніх текстах, особливості використання їх окремими авторами.

Актуальність даної статті визначається тим, що поетеса, створюючи метафори, вводить в цей процес все нові й нові семантичні групи лексики, і, як наслідок, створює безліч нових мовно-художніх образів, що впливає на розвиток сучасної української літературної мови та стимулює подальшу увагу до рідного слова.

У сучасному мовознавстві метафори досліджували В. Русанівський, С. Єрмоленко, Л.Кравець, Л. Мацько, Л. Пустовіт та ін.

Метафоричність творів Ліни Костенко часто була об'єктом дослідження мовознавців. Серед тих, хто займався цим питанням, слід відзначити таких авторів, як О.М. Башкирова, Л.В. Краснова, В.П. Саєнко, А. Сафонова, О. Степанюк, В. Хархун, В. Шелест та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості використаних метафор в історичних романах Ліни Костенко «Маруся Чурай» і «Берестечко».

Зафіксовані в досліджуваних творах Л. Костенко метафори покласифіковані за морфологічним принципом, тобто за приналежністю метафори до певної частини мови. Найбільше виявили використання дієслівної метафорики, менше прикметникової та іменникової. Аналіз творів Ліни Костенко свідчить про достатньо часте звернення поетеси до метафоризації дії і стану, що можна пояснити своєрідною семантичною відкритістю дієслова через абстрактність іменованої дії та його здатністю входити до складу численних синонімічних рядів і, відтак, розширювати можливості перенесення характеру дії з одного предмета на інший.

Ліні Костенко властиво оживляти предмети, абстрактні поняття та наділяти їх людськими рисами: щастя йде у руки [3, с. 65], місто спить [3, с. 67], свіча у келії дрижить [3, с. 101], кричали полускані стіни [3, с. 112], заглянув спогад у віконце миті [2, с. 96], сниться цим руїнам [2, с. 101], життя за мною браму зачина [2, с. 102], чорнильну лжу породить каламар [2, с. 136]. Дієслівні метафори служать засобом персоніфікації тваринного і рослинного світу, явищ природи. Наприклад: зойкнула вода [3, с. 11], вітер гонить куряву [3, с. 34], старий лелека молиться до зір [3, с. 55], вітер коси ворушив [3, с. 86], одридали в небі журавлі [3, с. 92], зима старенькі стріхи залатала [3, с. 123], волочить місяць промінь перетертий [2, с. 32], дощ вже сам собі набрид [2, с. 29], чапля миє ноги [2, с. 35], співає пташка голосом тонким [2, с. 73], поле тужить за сівбою [2, с. 103]. Меншу групу становлять природоморфні, коли світ моделюється за подібністю до природних явищ. Можемо побачити на прикладах метафор: вуха ж в'януть на таку олжу [3, с. 15], човен хлєпче водиченьку [2, с. 45], майбутнє сходить чорною сівбою [2, с. 69], гризеться за корону [2, с. 84].

Поширеною моделлю в досліджуваних романах Ліни Костенко є метафоричні конструкції зі стрижневим дієсловом, яке опосередковано пов'язує іменникові форми в називному та орудному відмінках. Наприклад: кривавим градом плаче горобина [3, с. 103], дощем надихалась рілля [3, с. 143], туманом дихають яри [2, с. 108]. Ще одним способом реалізації дієслівної метафори – за допомогою однорідних членів речення, що виконує подвійну функцію: з одного боку, це засіб уведення переносного значення слова в мову,

об'єктивно необхідний, а з другого боку – це засіб підкреслення, підсилення новизни семантики слова. Дієслова нанизуються одне на одне, наступне немовби уточнює попереднє, і всі разом вони різносторонньо характеризують певне явище: Там бій гримить. Там гине наша воля. // Там треба рук, і зброї, і плечей. // І що там варт чиясь окрема доля, // той тихий зойк у безмірі ночей? [3, с. 30].

Менш вживаними за кількістю у досліджуваних романах є прикметникові метафори, що дозволяють авторці найповніше описати предмет у різноплановій, образній характеристиці. Підсиленню ознаки сприяє вживання однорідних прикметників, які поєднуються в метафоричних структурах за допомогою сполучників чи без них. Наприклад: моя любов, прогіркла й перестояна [3, с. 44], серце в неї горде і трудне [3, с. 62], риси мертві і застигли [3, с. 86], очі в нього тихі та ласкаві [3, с. 94], душа підступна і злочинна [3, с. 96], двори якісь похмурі, непривітні [3, с. 96], вільну, горду голову свою [2, с. 83], м'ята ж тут – смарагдова, вечірня [2, с. 88]. У художньому словнику поетеси трапляються прикметникові метафори, в основі перенесення яких лежать назви дорогоцінних металів. Вони вживаються для характеристики кольору різних предметів, для уточнення метафоричного образу [6, с. 37]. Можна побачити на прикладах: срібним голоском [3, с. 36], залізну фіранку [3, с. 67], скроні в срібній папороті [3, с. 69], головою срібний [3, с. 89], ліси смарагдово-руді [3, с. 103], обняв залізними руками [3, с. 124], золоті лини [3, с. 163], словами золотими [2, с. 84], іскри золоті [2, с. 86], м'ята ж тут – смарагдова, вечірня [2, с. 88], у дуплах срібних лип [2, с. 113]. Фіксуємо прикметникову метафорику, що позначає гаму кольорів. Звернемо увагу, що якісний прикметник червоний має похідне, переносне значення, яке перетворює назву в поетичний символ. Червоний колір набуває своєрідних відтінків, які допомагають відтворити точніше метафоричний образ: багряне сонце [3, с. 30], часи криваві [3, с. 31], кривавий піт [3, с. 60], багровий сором [2, с. 30]. Виразність метафоричних компонентів посилюється у позиції відокремлення: на цій землі, слізьми политій [2, с. 82].

Ліна Костенко майстерно оперує й іменниками, навантажуючи їх новими значеннями й досягаючи завдяки цьому бажаної мовної реалізації. Досить поширеними серед іменникової метафорики є генітивні конструкції, що являють собою поєднання іменників, один з яких вжито в називному відмінку, а другий – у родовому. Наприклад: крихта надії [3, с. 77], голос України [3, с. 28], у серці міста [3, с. 31], в закапелках дня [3, с. 55], голубів пара [3, с. 70], клаптями ночі [3, с. 77], грім твоїх музик [2, с. 5], у завірюхах вороння [2, с. 29], обличчя скель [2, с. 80], днів моїх скрижаль [2, с. 83], саднами душі [2, с. 89]. Такі конструкції, завдяки стислій формі дають змогу зберегти глибокий зміст, і, крім того, можуть вживатися самостійно, адже є зрозумілими і без контексту. Аналіз метафор у досліджених творах показав, що поетеса часто використовує метафору-номінацію, яка слугує для називання предметів навколишньої дійсності. Фіксуємо такі приклади: *ревнощі – це сказ* [3, с. 12], *чужа душа – то*, кажуть, *темний ліс*. // А я скажу: не кожна, ой не кожна! // *чужа душа – то тихе море сліз*. // Плювати в неї – гріх тяжкий, не можна [3, с. 18], *не язик – жало* [3, с. 63], *життя – така велика ковзаниця* [3, с. 73], *діти, цей ласкавий рій* [3, с. 82].

Художня мова Ліни Костенко є взірцем майстерності, а метафора – провідним інструментом у творенні поетичних образів. Лексико-семантична сполучуваність компонентів є відображенням індивідуального стилю поетеси, адже передає особисті уявлення про властивості позначуваного, особливості її світосприйняття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ашиток Н. Способи актуалізації метафоричного слова в художньому творі. Сучасний погляд на літературу. Київ, 2000. Вип. 4. С. 156–162.
2. Костенко Л.В. Берестечко: історичний роман. Київ: Укр.письменник, 1999. 157 с.
3. Поезія / Ліна Костенко, Олександр Олесь, Василь Симоненко, Василь Стус. 2-ге вид., доп. Київ: Наук. думка, 2003. 272 с.